

## **Egy domonkos rendi breviárium mint forrás a Domonkos-kódexben, kitekintéssel a Cornides-kódexre\***

### **1. rész**

1. A Domonkos-kódex (1517) tizenegy lapnyi, két blokkban (171/11–176/8; 299/18–305/12) elhelyezkedő részletének latin forrásaként KATONA LAJOS (1906: 114, 116) Petrus Calus (eredeti olasz nevén Calo), a 14. század első felében működő domonkos rendi hagiográfus Szent Domonkosról írt legendáját jelölte meg. Calo legendája nyomtatásban csak a 18. század közepén Mamachius dominikánus történetíró *Annalium Ordinis Praedicatorum* (AOP.) című nagyszabású, csonkán maradt munkájának függelékében (Appendix, AOP. 334–358) jelent meg, onnan közölte cikkében KATONA is a megfelelőnek tartott részletek latin szövegét. A szóban forgó kódexrészletek és a KATONA által megállapított latin megfelelő között tapasztalt eltérések miatt a szakirodalomban később mégis az a nézet alakult ki és erősödött meg, hogy Calo műve valószínűleg nem közvetlen forrása a magyar fordításnak (mindezekről összefoglalóan l. KOMLÓSSY 1990: 19–21; vö. még KOMLÓSSY 2009a: 283). Pontosabb forrás azonban nem került elő az azóta eltelt száztizenhat évben.

2. Petrus Calo két legendát is írt Domonkosról, amelyek szövege ma már elérhető modern kritikai kiadásban (TUGWELL 1997). Az egyik, a kiadásban az I. számú: *De translatione beati Dominici*; a másik a II. számú: *De Sancto Dominico* című. A szöveget gondozó SIMON TUGWELL alapos kísérőtanulmánya, jegyzetei valamint a bőséges kritikai apparátus jól eligazítanak a szövegtörténet kérdéseiben. Szempontunkból különösen fontos, hogy a kritikai apparátusban szándékosan helyet kaptak olyan variánsok is, amelyek a helyes szöveg megállapításához már szükségtelenek, viszont hozzájárulhatnak esetleg más irányú kutatáshoz, például egy kézirat azonosításához.<sup>1</sup> Az erősen romlott kézirati hagyomány javításához TUGWELL tüzetesen vizsgálja a legenda továbbélését is, így bő kitekintést kapunk a párhuzamos szövegekkel való kapcsolataira, s többek között a breviáriumi utóéletére. A következőkben főleg e tanulmányra támaszkodunk, amikor Calóról, valamint a domonkos rendi breviáriumokról szólunk.

---

\* Amint korábban jeleztük (M. NAGY – N. HORVÁTH 2020), a Debreceni (területi) Akadémiai Bizottság (MTA DAB) klasszika-filológiai munkacsoportjának közös munkájával készítjük a Domonkos-kódex latin forrásainak leírását. Az ismert forrásokhoz tett korábbi kiegészítésünket lásd uo.

<sup>1</sup> „Each text will be equipped with a fairly exhaustive apparatus criticus, since even variants which are manifestly worthless for the establishment of the text itself may still be useful evidence for something else, such as the identification of the manuscript or kind of manuscript used by some later writer” (TUGWELL 1997: 10).

Calo (†1348) említett legendái a szentekről írt terjedelmes életrajzi gyűjteményének, legendáriumának darabjai. E munka a domonkos hagiográfiai irodalomnak ha nem is a legkorábbi, mégis elég korai szakaszában, 1340 körül készült, már korábbi, 13. századi források felhasználásával. Anyagának elrendezése a dominikánus liturgikus könyvek rendjét követi. A legendárium a 14. században csak Itáliában volt ismert, a renden belül, máshonnan nem maradt fenn kézirata. A 15. század vége felé azonban feléledt az érdeklődés a domonkos régiségek iránt, s más korai forrásokkal együtt akkor fedezték fel újra Calo szentéletrajzeit is. A középkor folyamán Calo munkáját mégis csak kéziratos formában használták, nyomtatásban nem jelent meg. Mint említettük, csak a 18. század közepén adta közre MAMACHIUS az egyik kézirat szövegéből a Domonkos-életrajzt – a kiadásban a II.-vel jelölt legendát – a saját munkájához csatolva (mindezekre l. TUGWELL 1997: 134; életrajzi adataira l. KAEPPELI 1970–1980: 3. 220–221), ahonnan KATONA is átvette a megfelelő részleteket.

**3.** A DomK. latin forrásszövegeinek leírása közben részletesen összevetettük Calo szövegét a jelzett helyek (összegzésükre l. a 3. táblázatot) magyar fordításával. A különbségeket, illetve azok tendenciáit látva (erről lejjebb részletesebben szólunk) azonban kérdés maradt számunkra (l. M. NAGY – N. HORVÁTH 2020: 471), hogy valóban más latin forrásból készülhetett-e a magyar fordítás, s nem a kompilátor dolgozhatta-e át az előtte lévő latin szöveget. Ez egészen addig maradt kérdés, míg rá nem bukkantunk arra a nyomra, amely, mint alább bemutatjuk, egyértelművé tette a választ. Igaz, a szakirodalom elég egységesen hajlott az előbbi véleményre, mégis hozzá kell tennünk, hogy erről pontosabb szövegösszevetés nem készült. Az szintén kétséges volt számunkra, vajon indokolt-e pusztán a filológiai hűség szempontjából megítélni a fordítást. Kódexeinkben a forrásokat szorosan követő fordítások mellett számtalan példát látunk azok szabadabb, a felhasználás céljához bátrabban igazított kezelésére. (Elég lehet itt például a Jordánszky-kódex jelentős részének kivonatos fordítására, a forrástól való eltérések szinte tipologizálható voltára utalni, l. NAGY 1981; M. NAGY 2003). A fordítást ma általában is sokkal pragmatikusabb tevékenységnek fogjuk fel, ennél fogva rugalmasabb szempontok alapján értékeljük (ezekre vö. például HELTAI 2009), mint a korábbi kutatók tették. A kérdés eldöntésében végül a magyar szöveg egyetlen – éppen egy magyarországi vonatkozású történetben szereplő – szava volt a nyomravezetőnk. Ezt a történetet, illetve forrásának azonosítását mutatjuk be először.

**4.** A DomK. 172/22–173/21. soráig tartó epizódja azt beszéli el, hogy egy székesfehérvári prépost fia (!) egy hirtelen fellépő fájdalomtól gyötörve meghalt. A körülötte lévők Szent Domonkoshoz imádkoztak, és a konventből, ahol a szent ujját őrizték, elkérték az ereklét. A prior a fráterek kíséretében processzióval, kehelyben vitte a szent ujját a megholthoz. Miután annak a szájába öntöttek az ereklye mosóvizéből, életre kelt, s egy tyúktojásnál nagyobb kő jött ki a veséjéből.

A történethez tartozó forrásokat az 1. táblázatban mutatjuk be. Petrus Calónál (jobb oldali oszlop) a történet elbeszélése valóban jóval hosszabb, mint a magyar

szövegben. A fordítás azonban láthatóan csak magát a csodatörténetet kívánja visszaadni, mellőz minden más körülményt. Például a keretet adó – magyar szempontból egyébként lényeges információkat nyújtó – bevezetést,<sup>2</sup> amelyből kiderülne, hogyan jutott a történet a rend egészének tudomására, továbbá az, hogy az elbeszélő annak idején „sumlu”-i priorként közreműködője volt az esetnek, ott őrizték ugyanis az ujj-ereklyét, s elmarad a végén a csoda részletesebb „kiértékelése” is, néhol pedig kissé átfogalmazza a latin mondat tartalmát. Mindezek mellett azonban a Calo szövegéhez viszonyítva mégis egy aprónak tűnő különbség vezetett nyomra, az, hogy ott magával a fehérvári préposttal, a magyarban viszont annak a fiával történik az eset. A prépost fiáról Calo egyetlen kéziratában sincs szó. TUGWELL szövegkritikai apparátusa mégis jelez egy helyen „filius”-os variánst („cuiusdam praepositi filius”),<sup>3</sup> de az már nem közvetlenül Calo műve, hanem a domonkosok breviáriumának itt abból merítő, 1487. évi velencei kiadásának a szövege. Szerencsére TUGWELL egy külön fejezetben (Testimonia) közli a variánsok létét bizonyító szövegeket is,<sup>4</sup> így a breviáriumi részletet rögtön el is érhattuk. A „filius”-os variáns felbukkanását egyébként TUGWELL (1997: 283, 318) váratlanak minősíti és eredetére nem talált magyarázatot. A Calótól elbeszélte történet e breviáriumi kivonata (középső oszlop) viszont megoldani látszik a magyar kódexrészlet forrásának kérdését.

A táblázatban az összevetés megkönnyítésére a következő jelöléseket alkalmaztuk: az eredeti Calo-részletben halvány szedéssel állnak a magyarban (és a breviáriumban) hiányzó részek; a magyar szövegben és a breviáriumi részletben ritkítottuk az egymáshoz képest hiányzó darabokat; az egymásnak tartalmilag megfelelő, de eltérő módon kifejezett helyeket aláhúztuk; a nyomra vezető kifejezést pedig dőlt betűvel emeltük ki mindhárom szövegben. A latin források szövegét az eredeti közlésüktől eltérően itt és a továbbiakban mindig normalizált átírásban hozzuk.

<sup>2</sup> A Bolognában 1315-ben tartott általános rendi gyűlésen Vasvárról Miklós fráter, korábbi „sumlu”-beli prior képviselte diffinitorként a magyar domonkos provinciát, s ő beszélt el ott a priorsága idején személyesen megtapasztalt esetet sokaknak, tőle hallotta maga Calo is (vö. „multis et mihi”). Calo mint páduai prior vett részt a generális képtalanon (TUGWELL 1997: 131).

<sup>3</sup> Az adat megtalálásában ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS, munkánk rendtörténeti szakértője, a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény vezetője volt segítségünkre. Munkacsoportunk 2019. márc. 27-én tartott megbeszélésén többek között előkerült „a prépost fia” forrásának kérdése. Az ülésen részt vevő ZÁGORHIDI ezután ellenőrizte TUGWELL szövegkiadásának kritikai apparátusát, s lelte fel benne a „filius”-os variánst. Majd rendelkezésünkre bocsátotta a kötetet is, amelynek Testimonia című függelékében megtaláltuk a variánsokat igazoló szövegeket.

<sup>4</sup> Bizonyos nyelvi fordulatok egyezése alapján azt szintén bizonyítja, hogy a breviáriumi olvasmány Calo, s nem más szerző hasonló témát feldolgozó művének kivonata.

## 1. táblázat

A fehérvári prépost fia életre kel Domonkos újj-ereklyéjének mosólevétől  
(a „filius”-os történet)

| DomK. 172/21–173/21.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | Breviarium 1487: 261v<br>(TUGWELL 1997: 318)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | Petrus Calo, De Sancto<br>Dominico: Legendae II. 46.<br>(TUGWELL 1997: 283)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| (172/21) It es egý pel-<br>da kezdetyk mond-<br>uan                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | (46) Narravit frater Nicolaus<br>de Castro-Ferreo de Ungaria<br>multis et mihi anno Domini<br>MCCCXV post capitulum<br>generale Bononiae celebratum,<br>ubi fuerat diffinitor, quod                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| (172/22) Esmeeg ma-<br>gyér orzagban feýer<br>varat <i>nemely prepost-<br/>nak fýa</i> · nemely napon<br>vechernyenek jdeýen<br><u>nagy</u> faydalmal gevt-<br>reteek · vegezetre az<br>faydalmakban meg ha-<br>la : Tahat zent da                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | <i>Cuiusdam praepositi in<br/>Alba Regali Hungariae<br/>filius</i> die quadam hora<br>vespertina <u>vehementi</u><br>dolore vexatus tandem<br>in doloribus exspiravit.<br>Tunc devotione beati<br>Do-                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | dum ipse esset in Ungaria prior<br>in Sumlu, ubi est digitus beati<br>Dominici, <i>quidam praepositus</i><br>de Alba Regali, <i>Stephanus no-<br/>mine</i> , die quadam hora vesper-<br>tina vehementi dolore vexatus<br>tandem in doloribus exspiravit.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| (173/1) mancos atýank-<br>ban valo aýtatossa-<br>ban meg jndulanak<br>az kevrnýevl allok<br>: kevldenek az con-<br>uentben hol vala zent<br>damancos atyank-<br>nak výa : kerueen<br>nagy kevnýergessel :<br>hog az prior <u>zent da-</u><br><u>mancos atýanknak</u><br>výat hoznaýa az meg<br>holtak testehez :<br>Azert az fraterék ký<br>jevuen zevuetnekekkal<br>es procesýoual · az<br>prior hozuan <u>zent da-</u><br><u>mancos atýanknak</u><br>výat az kelehben · es<br>jutanak az meg holt-<br>nak testehez ky vala<br>az zerzetnek nagy ba-<br>ratýa : Levn kedeg<br>jmdasag mendenektevl<br>zent damancosnak | minici commoti as-<br>tantes miserunt ad con-<br>ventum in Similu,<br>ubi est digitus beati<br>Dominici instantissime<br>petentes, ut prior<br><u>dictum beati viri</u> digi-<br>tum apportaret ad de-<br>functum. Fratres igitur<br>cum luminaribus<br>et processione exeuntes<br>priore portante in calice<br><u>dictum</u> digitum ad<br>defunctum, qui fuerat<br>magnus amicus ordinis,<br>pervenerunt. Facta<br>autem oratione ad<br>beatum Dominicum ab<br>omnibus prior lavit digi-<br>tum in aqua, <u>quae</u> in<br>calice <u>posita fuerat</u> et<br>aperto ore defuncti ip-<br>sam in eo proiecit. Quae<br>cum pervenisset ad<br>guttur <u>eius</u> , continuo, | Dum autem funeralia<br>pararentur et sequenti die<br>esset sepulturae tradendus,<br>quidam de astantibus dixit:<br>Si portaretur huc digitus<br>beati Dominici, spero, quod<br>per ipsius merita Dominus ei<br>vitam donaret. Tunc miserunt<br>ad priorem praefatum dictam<br>gratiam instantibus precibus<br>postulantes. Fratres autem<br>iam intraverant ad quietem.<br>Prior igitur compassione<br>motus, nam ille defunctus<br>fuerat specialis amator ordinis,<br>et de beati Dominici pietate<br>confisus, convocato conventu<br>fratrum cum processione<br>sollemni et luminaribus<br>magnis in calice digitum beati<br>Dominici illuc detulit, ubi<br>iacebat infirmus. Facta autem<br>per omnes oratione ad beatum<br>Dominicum lavit prior digitum<br>in aqua, quae in calice posita |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                                                                                                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>· az prior meg mosa zent damancos atyanknak vȳat vizben az kelehben <u>kȳben hozta vala</u> az prior · es meg nȳtuan az meg holtnak zaȳat · bele tevlteek : Melȳ viz mykoron jvtot volna az <u>meg holt</u>nak torkahoz · legottan ky meg holt vala meg eleuenevdeek : Es az kevuēt kȳbevl nemzettek vala az faȳdalmak ev veseȳben kȳ vete · hogkȳ kev nagyob <u>vala</u> egȳ tȳkmonnal · es tevkelletesseggel meg gȳogȳvla zent damancos atȳank erdemerth ·</p> | <p>qui mortuus fuerat, revixit, et lapidem, ex quo generati fuerant dolores, in renibus generatum maiorem, quam <u>sit</u> ovum gallinae, evomuit, et perfecte sanatus est.</p> | <p>fuit, et aperto ore defuncti aquam lotionis illius in os eius infudit in nomine Christi et beati Dominici. Cum vero aqua descendit ad guttur, continuo, qui mortuus fuerat, resurrexit et evomuit <u>durissimum lapidem</u> per os, maiorem, quam sit ovum gallinae, qui quidem lapis fuerat in eius generatus renibus, ex quo causati dolores exstiterant, propter quos mors fuerat subsecuta. Et sic ipsa hora fuit in eo duplex miraculum: unum, quia fuit de morte revocatus ad vitam; aliud, quod lapis tantae magnitudinis per os potuit faciliter reici sine oris et gutturis laesione.</p> |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

Könnnyű észrevenni, hogy a magyar fordítás igen szorosan követi az 1487-es velencei breviárium szövegét. A cím nagyon egyszerű, példának mondja a történetet. A forrásra nincs utalás, ahogy a többi itt tárgyalt esetben sem, úgyhogy ez nem segít az azonosításban, ellentétben egyes helyekkel, ahol főleg olyan jelentős szerzők neve, mint Antoninus vagy Hugo fel van tüntetve (vö. M. NAGY – N. HORVÁTH 2020: 469). A magyar szövegnek a breviáriumihoz képest tett kiegészítései – Domonkos jelzőkkel ellátott megnevezései, a megholt testének említése az általánosabb jelentésű, semlegesebb hangulatú latin kifejezésekkel és névmásokkal szemben, vagy befejezésként a csodaelmondás egy szokásos narratív eleme (ilyenekre l. M. NAGY – BÉNYEI 2018: 238; 2019: 272) – kissé emelik az elbeszélés stílusát az eredetihez képest, s elsősorban a fordításkor kerültek a szövegbe. Az viszont rendkívül feltűnő, hogy kimaradt a fordításból a konvent helyének a neve, ahol Domonkos ujjereklyéjét őrizték, noha az idézett 1487. évi breviáriumban még ott szerepel.<sup>5</sup>

A hely azonosítására többféle kísérlet történt, végül a GYÖRFFY GYÖRGYÉ (1987: 493–494) vált elfogadottá. Eszerint a név a Krassó vármegyei Somlyót, a későbbi Érdsomlyót/Versecet (Vršac, ma Szerbia) jelöli. (TUGWELL [1997: 103–105] külön excursust is szentelt a különböző szövegekben szereplő névvariánsok és a megfejtési kísérletek bemutatásának.) A helyről GYÖRKÖS ATTILA (2007) kimutatta, hogy a 13. században, különösen annak középső harmadában itt lehetett

<sup>5</sup> Előre kell bocsátanunk, hogy a magyar fordítás forrásául a breviáriumnak nem az 1487. évi, hanem – amint egy másik történet kapcsán cikkünkben később kiderül – valószínűleg az 1494. évi kiadása szolgálhatott. TUGWELL azonban nem jelezi, hogy a kiadások ezen a helyen eltérnének egymástól.

a hazai Domonkos-tisztelet kialakulásának bázisa, a rend életének egyik központja. Noha korabeli hazai források nem szólnak róla, külföldi források azonban számos csodatörténetet közölnek innen.

Kérdés, milyen jelentőséget tulajdoníthatunk annak, hogy a DomK. a helyet nem említi. Egyrészt arra utalhat, hogy amikor a fordítás keletkezett, a kultuszhely emléke már feledésbe merült. Másrészt viszont a helynév hiánya tartalmi zavart idéz elő. Úgy tűnik emiatt, mintha az ujjereklyét egy közeli, nyilván a fehérvári konventből kérték volna el, amint RÖSSLER (1927: 37) és GYÖRKÖS (2007: 57) is így értette a szövegből. Erősen kétséges azonban, hogy értelmezhető-e történeti forrásként az így előállt szöveg hely, következik-e belőle, hogy a DomK. fordításakor és leírásakor az ereklyét Fehérváron őrizték (így GYÖRKÖS 2007: 57). Vajon nem arról van-e szó, hogy a magyar fordító pusztán egy ereklye által végbement csodát, egy példát akart elbeszélteni, de azt nem kommentálta, megvan-e még az ereklye, és hol. Calo eredeti története világosan megmondta, hogy az eset még akkor történt, amikor az elbeszélő, a vasvári Miklós fráter somlyói prior volt, ott őrizték az ujjereklyét, és somlyói priorként hozzá érkezett a kérés. Nem feladatunk megítélni a folytatás földrajzi valószínűségét: az álmukból felkeltett szerzetesek a priorral elindultak, s processzióval vitték az ereklyét (éjszaka) Fehérvárra, hogy a másnap esedékes temetés előtt odaérjenek. Az eredeti történet értéke abban áll, amit RÖSSLER (i. h.) a kivonatos változatokról is megállapított: részletesen leírja egy halottfeltámasztási szertartás menetét, éppen az lehet a célja. A breviáriumi kivonat sok kísérő körülményt kiszűrte belőle, már csak a csoda leírására koncentrált, de az ereklyét őrző konvent nevét (bármilyen okból) ott meghagyták. Azzal, hogy a magyarból a (már ismeretlen) helynév kimaradt, a csodatétel „földrajza” valószínűbbnek hat ugyan, de történeti tényként – hacsak más bizonyíték nem támogatja – aligha fogadható el.

**5.** A fenti összehasonlítás alapján belátható, hogy a magyar fordítás ezt a breviáriumi szöveget ültette át. A szakirodalom korábbi sejtése tehát igazolódik: valóban áttételesen kapcsolódik Calo művéhez. Az is bizonyos, hogy kódexünk kompilátora az 1487. év előtt nem juthatott hozzá a latin breviáriumhoz (egyéb-ként annak, mint már jeleztük, egy további kiadását használhatta). Az 1487. évi, Velencében kiadott breviárium számára ugyanis Domonkosnak összességében teljesen új legendát kompiláltak (erről l. TUGWELL 1997: 140–141), amelyben az a felfogás jutott érvényre, hogy a liturgiában hosszabb olvasmányokra van szükség, mégpedig elegendő mennyiségben. Új olvasmányok készültek Domonkos két ünnepére – felemelésére (translatio, május 24.) és a főünnepére (augusztus 5.) – további huszonnégy olvasmány a főünnep nyolcada (oktávája) alkalmára. Ezenkívül a róla mint rendalapítóról való hetenkénti megemlékezés céljából minden hét keddjére egy összesen harminchárom, egyenként három rövid lektio alkotta készletet is szerkesztettek, amelyeket a breviáriumban összegyűjtve helyeztek el. Az új olvasmányok szövegéhez elsősorban a régebbi szerzők, Constantinus, Petrus Calo és Theodoricus de Apoldia (Dietrich von Apolda) Domonkosról írt munkáiból merítettek. Calótól a kritikai kiadás szerinti számozással a II. legenda 11–13, 35–40, 45–46, 51, 52–54, 57. caputjait dolgozták bele (MAMACHIUSnál,



illetve az alapján KATONÁnál ezek más számozásúak), kivonatolva, olykor kisebb-nagyobb szerkezeti változtatásokat is téve az eredeti szövegben. A DomK. az életrajzi vonatkozású első caputokat nem vette át, csak a miraculumokat elbeszélő 35–37, 38, 40, 45–46, 51, 52–54. fejezeteket (összesítésüket l. alább a 3. táblázatban). Itt jegyezzük meg, hogy számunkra figyelemre méltó lehet Dietrich von Apolda munkájának felhasználása is a breviárium Domonkosról szóló újonnan szerkesztett szövegeiben. A DomK.-ben KATONA által neki tulajdonított részletek forrása körül ugyanis hasonló probléma áll fenn, mint Calo esetében (KOMLÓSSY 1990: 19–21; UŐ. 2009a: 283), ezért mindenképpen érdemesnek látszik megvizsgálni ezek viszonyát is az említett breviáriumhoz. (A kérdésre alább még visszatérünk.)

**6.** A szóban forgó breviáriumnak több kiadása is megjelent Velencében. TUGWELL az 1487-es első kiadás mellett főleg az 1494-es kiadást vizsgálta, amelynek szövegén kisebb változtatások is történtek. Többek között előfordult, hogy a keddenkénti olvasmányok szövegét esetenként az eredeti forrásokhoz visszanyúlva részben újra szerkesztette valaki. Ez a redakció számunkra is jelentősnek tűnik. Míg ugyanis a fentihez hasonló eredményre jutottunk hat, korábban Petrus Calótól származtatott történet esetében (l. a 3. táblázat 1–4. és 6–7. számú tételeit),<sup>6</sup> akadt egy, (táblázatunkban az 5. számú), amely csak részben egyezik az 1487-es kiadás sokkal rövidebb változatával, tökéletesen megfelel viszont az 1494-es kiadás TUGWELL által közölt hosszabb szövegének.<sup>7</sup> A 2. táblázatban a magyar fordítással összevetve e két breviáriumi szövegváltozatot egymásra vetítve mutatjuk (az 1487-es változatot dőlt betűvel jelezve), mellette pedig hozzuk Calo eredeti szövegét is.

<sup>6</sup> Ezek elérhetőségét közöljük cikkünkben, forrásszövegüket pedig hamarosan hozzáférhetővé tesszük digitálisan a kódex teljes latin forrásszövegével együtt.

<sup>7</sup> Cikkünk írásakor a breviárium 1494. évi kiadásának egy digitalizált másolatához magunk is hozzájutottunk a lengyel domonkos rendtartomány könyvtárából (Archivum Polskiej Prowincji Dominikanów, Kraków/Krakkó) Ireneusz Wysokiński OP rendtörténész levéltáros jóvoltából. Szíves segítségét ezúton is köszönjük. Lásd: <https://bc.dominikanie.pl/dlibra/publication/1077/edition/972/content> (2021. január 15). E Krakkóban őrzött példány (jelzete: Inc. F. 115) azonban az elején és a végén csonka, az utolsó lapja a CCCCXXIV, de már ezt megelőzően is több lap szakadt, megcsontult. Amint TUGWELL közlésének lapszámaiból (l. a 2. táblázatban) látható, (véletlenül?) éppen azok a lapok hiányoznak a végéről, amelyeken a minket érdeklő szövegek is találhatóak. Ez a rendalapítóról való keddenkénti megemlékezés rövid szövegeinek gyűjteményét tartalmazó, *Lectiones de beato Dominico pro III feria* című rész (CCCCXXV–). A Calo-kivonatokban ezért itt TUGWELL közlését vesszük át, de tőle eltérően azt normalizált átírással hozzuk. (Cikkünknek a CornK. forrásait illető második felében azonban már közvetlenül merítettünk az 1494. évi breviárium krakkói példányából.) Az általunk elért breviáriumi példányokról l. még a 10. jz.-t.

## 2. táblázat

Domonkos felismeri egy deák elhallgatott bűnét

| DomK. 299/18– 301/19.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | Breviárium 1494: 423v<br>(TUGWELL 1997:<br>305–306: Testimonia<br>6b); Breviárium 1487<br>Testimonia 6a (uo.)                                                                                                                                                                                                      | Calo, De Sancto<br>Dominico: Legendae II.<br>35–37 (TUGWELL 1997:<br>277–278).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| (299/14–16) It kezdetyk<br>egÿ pelda azrol ·<br>hog zent damancos<br>atyánk · meg esmerte<br>embereknek tytkon<br>való byneket                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | (35. c.) Antiquus quidam<br>et valde devotus vir, ci-<br>vis Bononiae, saepe fra-<br>tribus et scholaribus re-<br>ferre consueverat, quod<br>dum ipse esset iuvenis et<br>magnam devotionem ha-<br>beret                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| (299/18–27) [M]ÿkoron<br>zent damancos atÿank<br>volna bononÿaban · es ot<br>zevnetlen predicallana ·<br>Az bononÿaÿ neep · <u>zent<br/>damancos atÿanknak</u> ev<br>nagy zentseges voltaert<br>· es az ev bezedenek ma-<br>laztos voltaert · es jgeen<br>haznalatos voltaert ·<br>Mellÿet evnekÿ adot vala<br>cristusnak malaztÿa · Olÿ<br>jgeen nagy keuansaggal<br>halgatÿak vala <u>az ev pre-<br/>dicacÿoÿat</u> · hog mÿkoron<br>az nepek meg tugÿak | <i>Cum beatus Dominicus es-<br/>set Bononiae et ibi instan-<br/>tissime praedicaret, popu-<br/>lus Bononiensis propter<br/>ipsius maximam sancti-<br/>tatem et verba gratiosa et<br/>plurimum fructuosa, quae<br/>ei Christi gratia confere-<br/>bat, ita eum avidissime<br/>audiebat, quod quando<br/>sciebat</i> | ad beatum Dominicum,<br>tunc temporis Bononiae<br>commorantem, et qua-<br>dam die ipse beatus<br>Dominicus ire deberet<br>ad praedicandum ad<br>quandam ecclesiam civi-<br>tatis, qui licet esset His-<br>panus, nihilominus clare<br>et expedite intelligebatur<br>a populo; populus autem<br>Bononiae propter ipsius<br>maximam sanctitatem et<br>verba gratiosa et pluri-<br>mum fructuosa, quae ei<br>Christi gratia conferebat,<br>ita eum avide audiret,<br>quod quando sciebant |
| (300/1–27) vala · hog<br><u>zent damancos</u> menne<br>predicallany · ta hat<br>az neep nem megen<br>vala az helyre · hog hol<br>vala predicallando <u>zent<br/>damancos atÿank</u> mykep-<br>pen zokas · Hanem mynd<br>az sok nepek elevzer<br>jevnek vala zent myklos                                                                                                                                                                                    | <u>eum</u> ire ad praedicandum,<br>ut moris est, non prae-<br>veniebant <u>ipsum</u> ad locum<br>praedicationis, sed omnes<br>primo veniebant ad eccle-<br>siam Sancti Nicholai,<br>(306) ubi habitabat beatus<br>Dominicus cum fratribus,<br>et ibi <u>eum</u> mira devotione<br>recipientes ipsum usque          | ipsum ire <u>debere</u> ad<br>praedicandum, ut moris<br>est, non praeveniebant<br>ipsum ad locum praedi-<br>cationis, sed omnes primo<br>veniebant ad ecclesiam<br><u>nostram</u> Sancti Nicolai,<br>ubi habitabat beatus Do-<br>minicus cum fratribus,<br>et ibi eum cum mira                                                                                                                                                                                                         |



|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>egyhazához · hol lakozyk vala zent damancos atyank az fraterekkel · Es ot zent myklos egyhazanal az nepek vezyk vala <u>zent damancost</u> chodalatos aytatossaggal · es vyzyk vala mynd az helyg nagy tyztességgel hol kel vala predicalnŷ zent damancos atyanknak · Azert mykoron egŷ jdevben az neep gyevlekevezet volna zent myklos egyhazához · hog <u>zent damancost</u> vinneek keserneek az predicallasnak helyere · Tahat jevueneek <u>zent damancoshoz</u> keet deakok · kyknek egyk monda · kerlek atyam hog jmagy ertem · hog az vr isten bochassa meg en byneymet · mert en mynden <u>byneymet</u> meg gyontam · menere ezemben jvtot · Tahat zent damancos atŷyank az oltarnak elevtte egy keuesse jmaduan · es <u>az dŷ-akhoz</u> meg teeruen monda · Bŷzzal fŷyam · es maragŷ vegŷg az istenŷ zerelmben · mert vr isten meg bochatta az te bŷneŷdet · Tahat ezeket halvan az ev tarsa az masyk</p> | <p>ad locum, ubi praedicare debebat, cum reverentia deducebant.</p> <p>Cum igitur quadam vice populus ad Sanctum Nicholaum congregatus fuisset, ut <u>eum</u> duceret et associaret ad locum, ubi praedicaturus erat, <u>duo scholares ad eum veniunt, quorum unus dixit ei: „Pater, rogo, ut oretis* pro me, ut Dominus mihi parcat peccata mea. Ego enim ea confessus sum diligenter, quantum memoria ministravit.**” Tunc beatus Dominicus paululum ante altare orans et ad ipsum rediens ait: „Confide, fili, et persevera in dilectione Dei, quia Dominus dimisit tibi peccata tua.”</u></p> <p><i>Tunc alius scholaris, socius eius hoc audiens</i></p> <p>* A tiszteletet kifejező többes szám 2. személyt a magyar egyes szám 2. személylyel adja vissza.<br/>** Magyaros, űgyes fordítás: „mennyre eszembe jutott”.</p> | <p>devotione recipientes ipsum usque ad locum, ubi praedicare debebat, cum reverentia deducebant. (36. c.) Cum igitur iste simul cum populo venisset ad ecclesiam Sancti Nicolai ad recipiendum beatum patrem Dominicum eo teste vidente et audiente duo scholares accesserunt ad ipsum beatum Dominicum; quorum unus dixit ei: „Rogo, ut oretis pro me ad Dominum, ut mihi remittat peccata mea. Ego enim de meis culpis, prout mihi videtur, et omnia peccata mea, quae in memoria habui, confessus sum.” Tunc beatus Dominicus accedens ad altare brevem fecit orationem, et rediens ad scholarem dixit: „Confide in Domino et persevera in dilectione eius, quia ipse tibi omnia peccata dimisit.” (37. c.) Tunc alius scholaris, socius eius, hoc audiens</p> |
| <p>(301/1–19) deak · monda · Kerlek atŷyam hog jmagy ertem · mert en es meg gyontam mynden en bŷneŷmet · Zent damancos kedeg meg teere az</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | <p>dixit: „Rogo, pater, ut etiam oretis pro me, quoniam et ego omnia mea peccata confessus sum. Beatus autem Dominicus reversus ad altare acce-</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | <p>dixit: „Rogo, pater, ut etiam pro me oretis, quoniam et ego omnia peccata mea confessus sum.” Beatus autem Dominicus rursus ad altare accedens</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>oltarhoz es jmada · Reuid jmdasag vtan monda <u>az deaknak</u> · ffyam ne akarÿ tenen gevtrélmédre · isten mevetev lenned · Mert te · az byneydrevl tevkeel-letlen gyonast tevteel · mert tegnapon zemerem-segnek okaert · egyk by-nedet vezteg halgataad megnem gÿonad · Es feel fele vonvan evtet · az bÿnt zent damacos <u>az deaknak</u> meg jelente · Monda <u>az deak</u> · bochas atyam ennekem · mert mynd vgy vagyon · my-keppen mondad · Azert zent damancos atyank meg taneyta <u>az deakot</u> myndenekre · valamelyek zvkeseek valanak ev jd-uessegere · Es <u>ez deakot</u> vigan el bochata · evnen maga kedeg el mene predicallanÿ ·</p> | <p><i>dens oravit. Et post brevem orationem dixit ei: „Fili, noli in tui ipsius detrimentum illudere Deo; nam confessionem de tuis peccatis imperfectam fecisti. Unum enim peccatum heri sero propter verecundiam tacuisti. Et trahens eum ad partem peccatum illi revelavit. Cui ille „Ignosce mihi, pater, quia omnia ita sunt facta, sicut dixisti.” Igitur ipsum beatus pater instruxit* de his quae suae salutis expediebant et hilarem illum dimittens ivit ad praedicandum.</i></p> <p>* Brev 1487: et consolatum abire permisit.</p> | <p>oravit, et post brevem orationem dixit ei: „Fili, noli in tui ipsius detrimentum illudere Deo. Nam confessionem de tuis peccatis imperfectam fecisti. Unum enim peccatum sero propter erubescitiam tacuisti.” Et trahens ipsum ad partem dixit ei peccatum, quod ille erubuerat confiteri. Cui ille: „Ignosce mihi, pater, quoniam per omnia ita est, ut dixisti.” Et expeditis hiis, quae pro illius erant directione necessaria, discedens inde ad stationem praeordinatam, simul cum populo ipsum praestolante processit.</p> |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

Az 1487-es breviárium e története lényegében hasonló módon erősen kivo-natolt változat, ahogyan a fentebb tárgyalt példában láttuk. Teljesen kihagyta a bo-lognai Szent Miklós egyház (templom) körüli jelenetet, csak a két diáknak Szent Domonkossal való esetét mondja el. Az 1494-es kiadás elbeszélése viszont az utolsó fél mondat kivételével szóról szóra megismétli ugyan az 1487-es szöveget, de azt jócskán kibővíti úgy, hogy – amint TUGWELL is megállapította – az eredeti forrás (l. a 2. táblázat jobb oldali oszlopában) részleteivel töltötte fel a szöveget. Vagyis az 1494-es breviárium szerzője újra elővette Calo munkáját, és abból egé-szítette ki, írta újra a breviáriumi olvasmányt.

Calo eredeti szövegéből viszont megérthetjük, miért áll a magyar fordítás eb-ben a történetben – a bővített breviáriumi variáns révén – közelebb Calo művéhez, mint más esetekben, ahol a breviáriumba csak egy ösztövérebb átdolgozás került be (amint például az 1. táblázatban látjuk).

7. Calo szövegének kétféle átdolgozása a breviáriumi olvasmány céljára iskolapéldája annak, amit a szövegekkel való különféle bánásmódról: átalakí-tásról, tömörítésről, bővítésről, parafrázis készítésről stb., a klasszikus retorika

tanított és amit az iskolai latinoktatás a középkortól máig tanít. A magyar kódexszerzők ugyanezeket a módszereket tanulták, ezért nem lenne meglepő, sőt várható, hogy az anyanyelvi fordításokban e módszerek különféle kombinációi szintén megjelennek. A fordítás és a forrás viszonyának megítélésében ezért is indokolt bizonyos rugalmasság. Esetünkben azonban, mint kiderült, valóban nem a magyar kódexszerző alakított lényegileg a szövegeken. Bár a fenti szövegváltozatok részletes értékelésére nincs itt mód, így is jól szemléltetik azt a tényt, hogy a breviárium számára készült kivonatok általában könnyebb latinsággal íródtak, mint az eredeti művek, ennél fogva könnyebb volt őket fordítani is. Nem beszélve arról, hogy akinek liturgiai jártassága volt, az kapásból tudhatta magyarul is mondani ezeket.

**8.** A 3. táblázatban összegeztük a DomK. azon epizódjait, amelyek forrása a Petrus Calo Domonkos-legendájának szövegéből készített domonkos-rendi breviáriumi kivonatokban lelhető fel. Ezt a breviáriumot tehát Velencében adták ki először 1487-ben, majd utána többször is, s jelentősége abban állt, hogy Domonkos számára – a régebbi szerzőktől válogatva – új legendát kompiláltak, sőt a rendalapító szentről való hetenkénti (keddenkénti) megemlékezésekre rövid olvasmányokat is tartalmazott. Ez utóbbiakból kerültek ki a DomK.-ben szereplő történetek. Hat történet forrása azonosítható már a breviárium 1487-es kiadásában, egyetlen történet (az 5. számú) pontos forrása viszont az 1494. évi kiadásban található meg, ezért feltehető, hogy kódexünk kompilátora ezt a kiadást használta (vagy esetleg egy ezzel azonos szövegű későbbit).

### 3. táblázat

A DomK. azon breviáriumi eredetű történetei, amelyek végső forrása  
Petrus Calo Domonkos-legendája

| DomK.             | Téma                                                                        | Forrás                                      | Végső forrás                                      |
|-------------------|-----------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------|---------------------------------------------------|
|                   |                                                                             | Breviarium<br>(TUGWELL 1997)                | Calo: De S. Dominico (Legendae II.: TUGWELL 1997) |
| 1. 171/11–172/20. | A Szent Domonkost ábrázoló táblakép házomláskor megoltalmaz egy fiúgyereket | 1487: 261 r–261v.<br>(316–317) <sup>8</sup> | II. 45.<br>(282–283)                              |
| 2. 172/22–173/21. | Egy fehérvári prépost fia Domonkos ujj-ereklyéjének mosóvizétől feltámad    | 1487: 261v<br>(318)                         | II. 46.<br>(283–284)                              |
| 3. 173/23–175/9.  | Egy asszony Szent Domonkos ünnepekor végzett hajmosásáért megbűnhődik       | 1487: 261v–262r<br>(321)                    | II. 51. c.<br>(286–287)                           |

<sup>8</sup> A zárójelben Tugwell (1997) kiadásának lapszámai.

|    |                    |                                                                                                                        |                                                                |                         |
|----|--------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------|-------------------------|
| 4. | 175/11–<br>176/8.  | Domonkos fiúvá változtatott egy újszülött leányt, hogy fogadalma szerint az anya a prédikátor szerzetbe adhassa a fiát | 1487: 262r<br>(322)                                            | II. 52–54.<br>(287–288) |
| 5. | 299/18–<br>301/19. | Domonkos felismeri egy deák elhallgatott bűnét                                                                         | 1494: 423v<br>(305–306)<br>rövid változat:<br>1487: 258v (305) | II. 35–37.<br>(277–278) |
| 6. | 301/23–<br>303/27. | Domonkos sárral ragasztotta össze Albert fráter elszakadt köpenyét                                                     | 1487: 258v<br>(309)                                            | II. 38.<br>(278–279)    |
| 7. | 304/5–<br>305/12.  | Szent Domonkos megjavította (megjobbította) a kút vizét                                                                | 1487: 258v–259r<br>(313)                                       | II. 40. c.<br>(280)     |

(Folytatjuk.)

M. NAGY ILONA  
Debreceni Egyetem

KISS SEBESTYÉN  
Péchy Mihály Építőipari Technikum, Debrecen